

Міністерство освіти і науки України
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Криворізький державний педагогічний університет
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В РІЗНИХ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЯХ

Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції

Харків – 2023

Гетьман А.Ю. ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	53
Гончарова А.О. ПРОФІЛАКТИКА АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ: СТРАТЕГІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	58
Григоренко В.Л. ЦІННОСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО СУСПІЛЬСТВА У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	62
Демідова Х.О. БІБЛІОТЕРАПІЯ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ.....	72
Джигурда К.Г. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДО СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДЕМОБІЛІЗОВАНИМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ.....	75
Діденко Д.А., Кабусь Н.Д. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ГРОМАДЯН, ПОСТРАЖДАЛИХ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ.....	78
Доброносова Ю.Д. КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОЇ СОЦІОЛОГІЇ В РОЗУМІННІ ЦІННІСНИХ ЗАСАД СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ.....	85
Дроздовська А.В. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЕМОЦІЙНОЇ НЕЗРІЛОСТІ У ДОРΟΣЛИХ.....	93
Єсіна Н.О., Кузнецов А.І. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ФАХІВЦІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ВІКТИМНОСТІ ДІТЕЙ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ.....	96
Жук В.О., Макар Л.М. ФОРМУВАННЯ КОМПОНЕНТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦЯ ДО СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАННЯХ.....	106
Жук С.О., Макар Л.М. КРИТЕРІЇ І ПОКАЗНИКИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНІЦІАТИВНОСТІ МОЛОДІ У БЛАГОДІЙНИХ ФОНДАХ.....	113
Зацепа В.С. ЩОДО АКТУАЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.....	119
Зеня Д.М., Кабусь Н.Д. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОСОБАМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ.....	121
Зубарєв О.С. БУЛІНГ ТА СЕКСУАЛЬНІ ДОМАГАННЯ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	127

3. Півень М.А. Структура емоційної зрілості особистості. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. 2014. Вип.47. С.156-163. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_psykhol_2014_47_21
4. Чжао Сінь. Особливості впливу батьківської родини на емоційну зрілість особистості: автореф. дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Харків, 2016. 19 с.
5. Чебикін О.Я., Павлова І.Г. Становлення емоційної зрілості особистості : монографія. Одеса : СВД Черкасов, 2009. 230 с.

Єсіна Н.О.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Кузнецов А.І.

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ФАХІВЦІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ВІКТИМНОСТІ ДІТЕЙ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ

Анотація. У статті проаналізовані різні підходи до визначення поняття «віктимність», дано авторське визначення поняття «віктимність»; схарактеризовані види жертв несприятливих умов соціалізації особистості: реальні, потенційні, латентні; узагальнено рівні віктимності особистості: соціально-психологічна віктимність; професійна віктимність; «вікова» віктимність; висвітлені проблеми, з якими зіткаються неповні сім'ї: труднощі особистісного характеру, матеріально-фінансові питання; алкоголізм, аморальні та асоціальні вчинки; визначено профілактику віктимності дітей з неповних сімей як сукупність конкретних соціально-педагогічних, психологічних, організаційних, управлінських, культурно-виховних заходів, що здійснюються з метою попередження, зменшення або усунення негативних явищ, шляхом виявлення і ліквідації причин і умов, які сприяють віктимній поведінці дітей з неповних сімей; розкрито професійну підготовку майбутніх соціальних

працівників до профілактики віктимності дітей з неповних сімей» як процес набуття здобувачами під час навчання необхідних знань, умінь, навичок, досвіду щодо сутності, особливостей, форм, методів та технологій здійснення профілактичної роботи з дітьми, схильними до віктимної поведінки, а також можливості відтворювати їх у майбутній професійній діяльності; виявлено готовність майбутніх соціальних педагогів до профілактики комп'ютерної адикції молодших школярів у закладі загальної середньої освіти як результат зазначеної підготовки; схарактеризовано компоненти готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики комп'ютерної адикції молодших школярів у закладі загальної середньої освіти: когнітивний, мотиваційно-особистісний, діяльнісний.

Ключові слова: віктимність, неповна сім'я, профілактика, профілактика віктимності дітей з неповних сімей, соціально-педагогічна підготовка, готовність, заклади загальної середньої освіти.

Nataliia Yesina, Anatolii Kuznetsov. TRAINING OF FUTURE SOCIAL SPECIALISTS IN THE PREVENTION OF VICTIMISATION OF CHILDREN FROM SINGLE-PARENT FAMILIES

Annotation. The article analyzes various approaches to the definition of the concept of "victimhood", the author's definition of the concept of "victimhood" is given; characterized types of victims of unfavorable conditions of socialization of the individual: real, potential, latent; the levels of individual victimization are summarized: socio-psychological characteristics of the individual; professional victimhood; "age-related" victimhood; investigation of a person's pathological condition; the problems of single-parent families are highlighted: problems of a personal nature, some of them are related to a change in the marital status of a single mother, divorced or widowed; adaptation to a new way of life; material and financial issues; alcoholism, immoral and antisocial acts; the prevention of victimization of children from single-parent families is defined as a set of specific socio-pedagogical,

psychological, organizational, managerial, cultural and educational measures, which are carried out with the aim of preventing, reducing or eliminating negative phenomena, by identifying and eliminating the causes and conditions that contribute to the victim behavior of children from incomplete families; the professional training of future social workers for the prevention of victimization of children from single-parent families" was revealed as a process of acquisition by the acquirers during training of the necessary knowledge, abilities, skills, experience regarding the essence, features, forms, methods and technologies of preventive work with children prone to victim behavior, as well as opportunities to reproduce them in future professional activities; the readiness of future social pedagogues to prevent computer addiction among younger schoolchildren in a general secondary education institution was revealed as a result of the specified training; the components of the readiness of future social pedagogues for the prevention of computer addiction among younger schoolchildren in a general secondary education institution are characterized: cognitive, motivational and personal, activity.

Keywords: *victimization, single-parent family, prevention, prevention of victimization of children from single-parent families, socio-pedagogical training, readiness, institutions of general secondary education.*

Постановка проблеми. Проблема профілактики віктимності дітей з неповних сімей є однією з актуальних на сучасному етапі розвитку системи соціального виховання. Сьогодні в Україні продовжує зберігатися криміногенна ситуація, яка містить чимало загроз і небезпек, що вимагає від людини пильності, обачності, розумної обережності. Погіршується це тим, що країна переживає військове збройне повномасштабне вторгнення Російської Федерації до нашої держави та позбавляє українське суспільство перспектив встановлення в недалекому майбутньому соціальної рівноваги і благополуччя.

Одним із найактуальніших і соціально значущих завдань, які стоять перед нашим суспільством і державою сьогодні, безумовно, є пошук шляхів зниження росту віктимності серед дітей з неповних сімей та підвищена ефективність її

профілактики. Віктимність дітей з неповних сімей - це не просто тривожне явище, а дуже серйозна соціально-педагогічна проблема. Дитина схильна стати жертвою тих чи інших несприятливих обставин, які склалися у родині.

Головна роль у вирішенні цієї найгострішої проблеми приділяється особистості соціального фахівця, але вирішити її можна тільки комплексно, з залученням всіх суб'єктів профілактичного впливу. Саме з цією метою потрібно забезпечити підготовку майбутніх соціальних фахівців до зазначеної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури дозволив встановити, що проблему віктимології, її види та особливості у різний віковий період розвитку особистості розглядали В. Голіна [5], Б. Головкін [5], С. Гура [6], М. Валуйська [5]; чинники, що сприяють ситуації, у якій дитина стає жертвою несприятливих умов соціалізації проаналізували Т. Вакулич [3], Н. Теслик [11]; неповну сім'ю як причину девіантної поведінки підлітків висвітлив М. Докторович [8]; актуальні питання профілактики віктимології дітей з неповних сімей охарактеризували О. Давиденко [7], В. Костіна [9], Я.Мяктінова [10].

Проблему професійної підготовки фахівців соціальної галузі розкрито у наукових працях М. Волошенко [4], З. Фалінської [12], до профілактичної роботи з різними соціальними суб'єктами частково репрезентовано в дослідженнях Р. Вайноли [2], В. Костіної [9], М. Ярошко [14] тощо. Окремі аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики віктимології дітей з неповних сімей розкрито в студіях Т.Вакулич[3], З. Шевців [13].

Метою статті є дослідження сутності та особливостей підготовки майбутніх соціальних фахівців до профілактики віктимології дітей з неповних сімей.

Виклад основного матеріалу. Аналіз останніх досліджень свідчить, що у сучасному науковому дискурсі ще не сформувалося єдиного розуміння поняття «віктимність». Існує декілька підходів до визначення цього феномену.

З правової точки зору, віктимність вивчає жертв злочинів, тобто постраждалих від злочинних дій. Згідно з карно-процесуальним законодавством, постраждалою визнається особа, котрій злочином завдано моральної, фізичної або майнової шкоди. Це одна з центральних фігур попереднього слідства та розгляду справи в суді, якщо йдеться про злочин проти особистості: вбивство, тілесне ушкодження, зґвалтування, грабіж, розбій, автотранспортну подію, хуліганство тощо [5, с. 32].

Представники психологічної галузі розглядають віктимність «як підвищену здатність людини через низку духовних і фізичних властивостей, а також соціальну роль чи статус ставати за певних обставин жертвою злочину». Вони виділяють види віктимності особистості: віктимогенна деформація (сукупність соціально-психологічних особливостей особи, пов'язаних із особливостями її соціалізації); професійна віктимність (обумовлена виконанням деяких соціальних функцій, наприклад, інкасатор, таксист, міліціонер тощо); вікова віктимність (як біологічна властивість); віктимність «патологія» (як наслідок патологічного стану особи - тяжкий соматичний розлад, фізична недуга чи психічне захворювання) [6, с. 117].

Науковці соціально-педагогічного напрямку вважають, що віктимність - «це схильність людини до відхилення від нормального перебігу процесу соціалізації, що, врешті-решт, робить її жертвою несприятливих умов соціалізації» [11, с. 29].

Т. Вакуліч вважає, що віктимність - це сукупність стабільних типових соціальних і соціально-психологічних властивостей особистості, що підвищують її здатність стати жертвою злочину [3, с. 65].

В. Голіна визначає віктимність «як особливу властивість потерпілого за певних обставин ставати жертвою злочину» [5, с. 23].

На основі аналізу наукової літератури В. Голіної [5], С. Гури [6], Н.Теслика [11] ми вважаємо, що віктимність - це схильність особистості порушувати нормальний процес соціалізації, що робить її жертвою несприятливих умов соціалізації.

Н. Теслик [11], зазначає три види жертв несприятливих умов соціалізації особистості:

- реальні, до яких відносяться усі, хто знаходиться під захистом держави (особи з обмеженими можливостями, з психосоматичними дефектами і відхиленнями, діти);
- потенційні характеризуються напруженим психічним станом, акцентуаціями характеру (як правило, це діти та підлітки, які народилися у неблагополучних сім'ях; мігранти; метиси; представників інонаціональних груп у місцях компактного проживання іншого етносу);
- латентні - це високообдаровані люди, які з певних причин не можуть, чи не змогли самореалізуватися на основі власних обдарувань та внутрішньої спрямованості [11, с. 30].

Я. М'яккінова [10] виділяє наступні рівні віктимності:

- сукупність соціально-психологічних властивостей особи, що пов'язана з особливостями її соціалізації;
- «безособова» властивість, обумовлена виконанням деяких соціальних функцій - професійна віктимність;
- «вікова» віктимність;
- слідство патологічного стану особи [10, с. 30].

Головним фактором, який впливає на всебічний розвиток та соціальне виховання дитини є її сім'я. Тільки сім'я здатна забезпечити задоволення основних потреб дитини, надавати стимули для її подальшого розвитку, створювати стабільну атмосферу. Сім'я, як фактор віктимізації дитини займає не аби яке місце серед подібних чинників.

Проаналізувавши соціально-педагогічні джерела Р. Вайноли [2], В. Костіної [9], ми дійшли висновку, що неповні сім'ї стикаються з наступними проблемами: проблеми особистісного характеру, деякі з них пов'язані зі зміною шлюбного статусу одинокої матері, розлучених чи овдовілих; адаптуванням до нового способу життя; матеріально-фінансові питання; алкоголізм, аморальні та асоціальні вчинки. Такі умови виховання та розвитку негативно впливають на

особистість дитини та роблять її жертвою. Прикладів, щодо зростання підліткової віктимності є дуже багато, і всі вони свідчать про одне: найближчим часом ми отримаємо ціле покоління людей, які зазнали значних негативних впливів під час процесу соціалізації, що не може не відобразитись на їх подальшому житті. Це набуває масової та гострої проблеми, яка потребує негайного розв'язання.

Для вирішення питання виникнення та розвитку віктимної поведінки у дітей з неповних сімей застосовується технологія соціально-педагогічної профілактики як одна із пріоритетних напрямів у соціальній роботі.

За О. Безпалько, профілактика - це напрям соціально-педагогічної діяльності, що передбачає комплекс соціальних, економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі [1].

На думку, З. Шевцова профілактика – «це діяльність, спрямована на виявлення несприятливих психобіологічних умов, психолого-педагогічних чинників, що породжують відхилення у психічному і соціальному розвитку дітей, підлітків, молоді, в їхній поведінці, стані здоров'я тощо, а також організація належної життєдіяльності та дозвілля молоді» [13, с. 74].

О. Давиденко під профілактикою девіантної поведінки розуміє «діяльність, спрямовану на запобігання виникненню, поширенню чи загостренню негативних соціальних явищ та їх небезпечних наслідків» [7, с.23].

Отже, аналіз наукової літератури О. Безпалько [1], О. Давиденко [7], З.Шевцова [13] дозволив визначити профілактику віктимності дітей з неповних сімей як сукупність конкретних соціально-педагогічних, психологічних, організаційних, управлінських, культурно-виховних заходів, що здійснюються з метою попередження, зменшення або усунення негативних явищ, шляхом виявлення і ліквідації причин і умов, які сприяють віктимній поведінці дітей з неповних сімей.

Слід зазначити, що забезпечення ефективної соціально-педагогічної профілактики віктимності дітей з неповних сімей, залежить, насамперед, від професіоналізму соціального фахівця. Оскільки соціальний працівник належить до фахівців, що працюють з людьми, складний процес соціальної роботи потребує ґрунтовних знань у різних сферах суспільного життя, а ефективність такої роботи багато в чому залежить від самого фахівця, його вмінь, особистісних якостей, тобто від його професіоналізму та професійної підготовки.

Так, професійну підготовку соціальних педагогів З. Фалінська розглядає як «процес формування фахівця нового типу, здатного швидко й адекватно реагувати на зміни, що відбуваються у суспільстві, компетентно вирішувати соціально-педагогічні проблеми в усіх типах та видах навчально-виховних установ і закладів соціальної роботи, на всіх рівнях управління» [12, с. 16].

М. Ярошко, зауважує, що професійна підготовка соціального педагога до профілактично-корекційної роботи з педагогічно занедбаними підлітками – це «складний, системний, соціально-педагогічний процес, який передбачає формування світогляду, загальної культури, практичної підготовленості до такої роботи, психологічної готовності до фахової діяльності, професійно-педагогічної спрямованості особистості майбутнього соціального педагога, розвиток його педагогічних здібностей» [14, с. 9].

М. Волошенко трактує професійну підготовку майбутніх соціальних працівників до профілактично-корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки як «цілеспрямований процес формування у них знань, умінь, навичок, якостей і практичного досвіду, необхідних для успішного вирішення завдань професійної соціальної роботи з зазначеною категорією клієнтів» [4, с.56].

Аналіз теоретико-методичних питань підготовки соціальних фахівців у наукових працях Р. Вайноли [2], М. Волошенко [4], З. Фалінської [12] дозволив сформулювати поняття «підготовка майбутніх соціальних фахівців до профілактики віктимності дітей з неповних сімей» як процес набуття

здобувачами під час навчання необхідних знань, умінь, навичок, досвіду щодо сутності, особливостей, форм, методів та технологій здійснення профілактичної роботи з дітьми, схильними до проявів віктимної поведінки, а також можливості відтворювати їх у майбутній професійній діяльності.

Результатом процесу підготовки майбутніх соціальних фахівців до професійної діяльності з профілактики віктимності дітей з неповних сімей визначено готовність здобувачів до здійснення такої роботи.

Нами виділено наступні компоненти готовності майбутніх соціальних фахівців до профілактики віктимності дітей з неповних сімей: когнітивний (оволодіння теоретичними знаннями з профілактики віктимності дітей з неповних сімей; освоєння психологічних, фізіологічних особливостей дітей з неповних сімей; вивчення форм, методів та технологій профілактики віктимності дітей з неповних сімей), мотиваційно-особистісний (формування у соціальних фахівців спонукань до професійної діяльності з профілактики віктимності дітей з неповних сімей та професійних цінностей, що забезпечують успішність діяльності майбутніх соціальних фахівців з профілактики віктимності дітей з неповних сімей) та діяльнісний (оволодіння вміннями і навичками застосовувати на практиці прийоми, засоби та технології профілактики віктимності дітей з неповних сімей).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, професіоналізм майбутнього соціального фахівця базується на соціальних компетенціях, а саме, на знаннях, уміннях і навичках, які мають формуватися та вдосконалюватися у них протягом всієї професійної діяльності.

Перспективним напрямом подальшої дослідницької діяльності є розробка комплексу засобів підготовки майбутніх соціальних фахівців до профілактики віктимності дітей з неповних сімей є дієвими та може використовуватися у процесі професійної освіти майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів.

Список використаних джерел:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 206 с.
2. Вайнола Р.Х. Класифікаційні підходи до характеристики технологій соціальної та соціально-педагогічної роботи. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2021. № 1. С. 12-18.
3. Вакуліч Т. М. Аналіз проблеми психологічної компетентності освітян щодо попередження розвитку віктимної поведінки суб'єктів навчально-виховного процесу. *Вісник післядипломної освіти*. 2018. Вип. 1 (2). С. 62–70.
4. Волошенко М. О. Профілактично-корекційна робота з підлітками девіантної поведінки: навчальний посібник до тренінг-курсу. Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2019. 130 с.
5. Голіна В.В., Б. Головкін Б.М., Валуйська М. Ю. Віктимологія: навчальний посібник. Харків: Право, 2019. 308 с.
6. Гура С. О. Психологічні особливості віктимної молодих людей. Проблеми екстремальної та кризової психології. Харків: НУЦЗУ, 2017. № 21. С. 116-121.
7. Давиденко О.М. Профілактика девіантної поведінки підлітків. *Соціальний педагог*. 2021. № 3. С. 45-51.
8. Докторович М.О. Неповна сім'я як причина девіантної поведінки підлітків. *Стратегія соціально-психологічного та медико-біологічного забезпечення життєдіяльності людини*. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. 12-14 лютого 2004 р. – Миколаїв, 2005. – С. 188-193.
9. Костіна В.В. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Харк. нац. уедаг. унів-т імені Г.С. Сковороди. Харків, 2019. 43 с.
10. Мякцінова Я. Профілактика негативних явищ серед молоді й підлітків. *Шкільний світ*. 2021. № 3. С. 29-30.
11. Теслик Н. М. Віктимологія: навчальний посібник. Суми: Сумський державний університет, 2021. 71 с.
12. Фалинська З. З. Волонтерська практика в системі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Ужгород, 2018. Вип. 29. С. 230–232.
13. Шевців З.М. Соціально-педагогічна профілактика та реабілітація: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів. Київ ЦУЛ, 2022. 182 с.
14. Ярошко М.М. Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактично-корекційної роботи з педагогічно занедбаними підлітками: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Хмельницький національний університет. Хмельницький, 2011. 20 с.